

MI A MŰVÉSZET CÉLJA?

SZABADOS ÁDÁM

Mi a művészet célja? Elképzelem, hogy némelyek már a kérdéstől is lúdbőrösek lesznek. Miért kell, hogy célja legyen a művészetnek? És ha nincs célja? Van, aki szereti a világot felhúzott órához hasonlítani, de ez ma már kevesek szubkulturális életérzése. A többség nem akar mindenestül funkcionális világban élni. Felszabadult a modernitás utilitarizmusa alól, és nem akar újból rabjává válni. Nem akarja Giacometti szobrait vagy Mikszáth novelláit úgy osztályozni, mint környezetismeret órán a hasznos és a kártevő bogarakat. Már nem hiszi, hogy mindig az lenne a jó, ami hasznos. Egyre több ember meggyőződése, hogy a jó valójában az, ami élvezetes, nem az, aminek célja van. Melyikünk szeretett gyerekként inkább az iskolapadban céltudatosan figyelni, mint a vidámparkban céltalanul szórakozni? Na ugye. Milyen életidegen megfontolásból akarnak némelyek felnőttként mindenből iskolapadot csinálni, mikor létezhetnek a dolgok vidámparkként is? Miért legyen minden olyan célszerű és fegyelmezett, mint Torma Gedeon, ha egyszer Abigél sokkal szerethetőbb és izgalmasabb nála?

Cél vagy hasznosság?

Természetesen a művészet céljáról is keresztényként írok, egy ellenkultúra szemszögéből, ezért a többség számára vitatható állításokat fogok tenni. Előbb azonban hadd tisztázzak egy félreértést. *A cél nem feltétlenül jelent hasznosságot.* Cél lehet a szórakoztatás is. Cél lehet a gyönyörködtetés is. Cél lehet a feledtetés vagy az élményszerzés is. Abigélnek is van célja, nem csak Torma Gedeonnak, sőt, a kettő néha nem is áll távol egymástól. A vidámpark is céllal épül: az a célja, hogy örömet és szórakozást nyújtson (meg pénzt a befektetőknek). Ha a művészet semmi mást nem ad, csak élményt, azzal is célt tölt be.

A művészet legegyszerűbb meghatározását eddig a volt zen szerzetes [Ellis Pottertől](#) hallottam: „A művészet szándékos emberi cselekedet.” Ennél nehezebb lenne monisztikusabb (és ezért vitathatóbb) definíciót találni, de ami benne van ebben a három szóban, az mégis nagyon sok. A művészet Potter szerint *szándékos* emberi cselekedet. Az tehát nem művészet, ha a festő véletlenül belebotlik a festékesüvegbe, és a festék ráömlik a vászonra. Az viszont már művészet, ha a festő úgy dönt, hogy ez része maradjon alkotásának. A művész céllal alkot. Lehet, hogy csak unatkozik, és az alkotással az unalmát akarja elűzni. Lehet, hogy az érzéseinek enged utat. Lehet, hogy ünnepel. Vagy éppen megbotránkozik. Talán üzeni is akar nekünk. Vagy valakinek. A lényeg: a művésznek van szándéka. Egyáltalán nem biztos, hogy az alkotása hasznos, de van célja vele. Ha más nem, legalább az, hogy elüsse az időt.

Fontosnak tartom a cél és a hasznosság közti különbségtételt, de nem szeretnék kitérni saját kérdésem elől. *Mi a művészet célja?* Egy ilyen általános

kérdésre nyilván csak általános választ adhatok. Nem azt kérdezem tehát, hogy mi volt a célja XY művésznek (festőnek, írónak, zeneszerzőnek, szobrásznak) egy-egy alkotásával, hanem azt, hogy mi *legyen* általában a művészet célja, vagy merészebben fogalmazva: mire szánta *Isten* a művészetet. A kérdésre kétféleképpen szeretnék felelni. A válaszom első felében azt a *közvetlen* célt nevezem meg, amelyet keresztények és nem keresztények egyaránt számos alkalommal megfogalmaztak már a művészet céljaként. A válaszom második felében a *végső* célról fogok beszélni, amire viszont nekünk, keresztényeknek kell emlékeztetnünk a világot.

Tanítani és gyönyörködtetni?

Horatius római költő két szóban fogalmazta meg az irodalom célját: *prodesse et delectare* (tanítani és gyönyörködtetni). Amit Horatius az irodalomról mondott, azt (mutatis mutandis) igaznak tartották a művészetre általában is. A művészet *dulce et utile* (édes és hasznos): van nevelő célja (hasznos), és van gyönyörködtető célja (édes). A művészet megtanít bennünket látni és élvezni a világot. Ezt gondolták legalábbis az emberiség történelmének elmúlt két évezrede során, egészen a közelmúltig. A művészet céljának hagyományos értelmezése mellé két egymástól különböző okból kerültek kérdőjelek. Az egyik bírálat a modernitásba belefáradt nyugati világunkban született: sokan a művészet *nevelő* célját kérdőjelezik meg. A másik bírálat buzgó keresztényektől jön, akik a művészet *gyönyörködtető* szerepét tartják időnként felesleges időpocsékolásnak.

Mivel a művészet a történelemben (különösen a huszadik században) néha a legdurvább propaganda eszközévé silányult, és mivel a nyugati kultúra rezignáltan, de öntudatosan lemondott a „nagy narratívákról” (Francois Lyotard elhíresült szavai), vagyis az általánosan érvényes és kötelező világlátásokról, a világnak ezen a táján a művészet nevelő célját nem szeretjük hangoztatni. Túl sokan, túl sokáig, túl sok mindenre akartak megtanítani bennünket, most már azt várjuk a művésztől, hogy egyszerűen csak önmagát képviselje, és bízva ránk, hogy mit és hogyan olvasunk ki az alkotásaiból. Ne akarjon nevelni. Azt az embert tartjuk jó művésznek, aki nem rágja a szánkba a mondókáját. A jó műalkotás éppen arról ismerszik meg, hogy nem didaktikus; inkább olyan, mint a szerelem, mely kacérkodik velünk, és a közvetett kommunikáció vonzása által kelti fel bennünk a szenvedélyeket. A jó művészet hatása *bennünk* fogan meg és *általunk* születik, ezért mindig egyszeri és megismételhetetlen. Vagyis nem általános érvényű. Ha a műalkotás didaktikus, úgy érezzük, megerősokol bennünket, és ha engedünk is neki, az együttlétet egyáltalán nem élvezzük.

A jó művészetnek nincs tehát nevelő célja? Dulce, de nem utile? Delectare, de nem prodesse? Bár vonzó alternatíva a több évezredes bölcsesség megfelelése, önáltatás lenne, ha igennel felelnénk. A művészet ugyanis nevel bennünket, akár akarjuk, akár nem. A művészet mindig értékrendet, világnézetet, perspektívát közvetít, olyankor is, amikor a művésznek egyáltalán nem célja, hogy bárkit is megváltoztasson. A művészet a művész

szemszögéből láttatja a világot, és ezáltal akaratlanul is formálja a lelkünket, az ízlésünket, a választásainkat, az értékrendünket, a hitünket. A művészet mindig nevel, akkor is nevel, amikor azt tanítja, hogy a művészet nem nevel semmire! Mivel a szenvedélyeinkre hat, nem is akárhogyan teszi ezt: ha sikerül érzéseket ébreszteni bennünk, szinte beleégeti a lelkünkbe az üzenetét, mélyebbre, mint bármely más kommunikáció. Felesleges becsapnunk magunkat: a művész kommunikációja még olyankor is hatással van ránk, ha semmi másról nem szól, csak arról, hogy a művész unatkozik.

Miközben a többség a művészet célját kizárólag a gyönyörködtetésben látja, a mi keresztény szubkultúránk időnként a másik oldalon téved: a hasznosságot hangsúlyozza a gyönyörködtetés rovására. Ez szintén zsákutca. Evangéliumi keresztényekként az első (és sokszor az utolsó) kérdésünk egy műalkotással kapcsolatban az, hogy *mire nevel*, vagy még inkább: *mire használható*. (Használható-e evangélizációra?) A gyönyörködtetést nem érezzük elégséges célnak, ezért megpróbáljuk a művészetet a hasznosság által igazolni. A keresztény szubkultúra számára a nevelő szándék így a legsilányabb műalkotásokat is igazolja. A baj az, hogy miközben a keresztény művészet teljesen elszakad a többség ízlésétől, a többség esztétikai ítélete marad egészséges, és a keresztényeké csökevényesedik el. A keresztényeknek természetesen igazuk van abban, hogy a művészet nevelő szándéka megkerülhetetlen, de ha a keresztény nevelő szándék a túlzott közvetlenség miatt nem kelt fel szenvedélyeket még a keresztényekben sem (nemhívókról nem is beszélve), a nemkeresztény nevelő szándék fogja a keresztények szenvedélyeit is felébreszteni, és a hatás éppen fordított lesz. Ha a nevelő cél megfojtja a gyönyörködtetést, a hangsúlyeltolódás végül meg fogja fojtani a (keresztény) nevelő célt. Totális zsákutca, ezt kellene valahogy megértenie az evangéliumi világnak!

Leland Ryken irodalmár szerint a keresztény világnézet eredendően szemben áll azzal a szemlélettel, amely az életet a hasznosságra szűkíti le. „Isten nem tisztán funkcionális világot teremtett. Ehelyett kertet ültetett, melynek fái szemet gyönyörködtetők és evésre alkalmasak voltak... A keresztény embereknek kellene legkevésbé lelkiismeret-furdalást érezniük amiatt, hogy élvezik az irodalmat.” (*Christian Imagination*, 136, 149) Hans Rookmaaker keresztény művészettörténésztől származik a mondás, hogy *a művészetnek nincsen szüksége igazolásra*. Nem azért, mert teljesen autonóm volna, és mindenféle bírálat alól mentességet élvezne. Isten világában nincs ilyen szféra. A művészetnek azért nincs szüksége a hasznosság általi önigazolásra, mert Istennek más célja is van vele. „A művészetnek mint művészetnek az ad értelmet, hogy Isten jónak látta megajándékozni az emberiséget művészettel és szépséggel.” (*Christian Imagination*, 145)

Isten dicsőségére?

A gyönyörködtetés mint cél a művészet esetében felvet egy kérdést, mely az emberek többsége számára nem tűnik lényegesnek, de a keresztények számára megkerülhetetlen. Aki az istenfélelmet tekinti a bölcsesség kezdetének, nem

állhat meg Horatius bölcsességénél. Horatius rögzítette a művészet kettős célját (tanítás és gyönyörködtetés), de nem beszélt a művészet végső céljáról. Nekünk, keresztényeknek azonban meg kell kérdeznünk: *képesek vagyunk bálványimádás nélkül gyönyörködni?*

Pál apostol egy vagy két generációval Horatius után ezt írta tanítványának, Timóteusnak: „Azoknak pedig, akik e világban gazdagok, parancsold meg, hogy ne legyenek gőgösek, és ne a bizonytalan gazdagságban reménykedjenek, hanem Istenben, aki megélhetésünkre (εις ἀπολαυσιν: élvezetünkre) mindent bőségesen megad nekünk.” (1Tim 6,17). Az apostol arra szólít fel bennünket, hogy miközben gyönyörködünk a szépségben, ne feledkezzünk meg Istenről, minden dolgok Alkotójáról. Minden, ami van, Istentől, Isten által, Istenért van, ezért a művészet úgy adjon nevet a valóságnak, úgy tanítson és gyönyörködtessen, hogy Isten kapja a dicsőséget. A jót úgy mutassa be, hogy Isten jósága váljon nyilvánvalóvá, a rosszat úgy, hogy Isten hiánya lássék fájdalmasnak. Lehet a kép sötét, de mindig maradjon a vásznon egy világos folt, mely jelzi, hogy van Isten, aki szemben áll a sötétséggel.

A művészet végső célja ugyanaz, mint az emberi életé: Isten dicsősége. *A soli Deo gloria* elv a művészetet is átöleli. A többség ezzel az elvvel nem tud mit kezdeni, mert még nem tért meg Istenhez. Pedig a Teremtő alkotásainak felfedezése közvetve még akkor is Isten dicsőségét szolgálja, ha a művész lázad ellene, hiszen a művész is csak Isten világában lázadhat, másik világ nincsen. A Life magazin interjút készített Annie Dillard költőnővel, aki a művészet végső célját így foglalta össze: „Azért vagyunk itt, hogy tanúi legyünk a teremtésnek, és segítségére siessünk. Észrevegyünk minden dolgot, hogy minden dolog észre legyen véve: a hegyek árnyékát, a kavicsokat a tengerparton, de egymás arcát és sokszínű lényét is, hogy ne kelljen a teremtésnek üres ház előtt játsszania.” Korábban Kálvin nevezte a teremtett világot Isten színházának. Ha észrevevessük a teremtés játékát – és a művészet végső soron erről szól –, Isten kapja a dicsőséget! Erre mi, keresztények tudjuk emlékeztetni a többséget, de csak akkor leszünk hitelesek, ha megértettük a művészet gyönyörködtető célját, és nem lépjük át azt a határvonalat, amely a nevelő szándék és a propaganda között húzódik.